

Újabb adatok a magyar jakobinusok történetéhez

Az Országos Levéltár egykori főigazgatójának, Herzog Józsefnek a hagyatékából nemrégén néhány, a magyar jakobinusok perével kapcsolatos, régóta keresett irat került elő: Szén Antal helytartótanácsi számvevő perének aktái, továbbá Sándor Lipót főherceg nádor ügyviteli jegyzőkönyvének mellékletét alkotó néhány levél és hivatalos följegyzés. Szén perének érdemi részét az ügyész másolataiból és fogalmazványaiból eddig is ismertük, s a bécsi vizsgálattal kapcsolatos levelek sem mondanak lényegesen újat. Roppantul érdekes azonban Martinovicsnak a mellékletek közt található két levele. Martinovics ugyanis, miután 1794. augusztus 13—14-én a bécsi vizsgálóbizottság előtt föltárta a magyarországi titkos szervezkedés részleteit, a bizottság elnökének felszólítására egy-egy levelet írt Hajnóczyhoz, Laczkovicshoz, Szentmarjayhoz és Sigrayhoz. A lényegében azonos tartalmú levelekben tudatja barátaival, a titkos társaságok igazgatóival, hogy a rendőrség előtt őszintén bevallott mindent, mert meg akarta szabadítani az uralkodót egy idővel végzetessé váló csapástól. Ha őfelsége ragaszkodnék a törvény szigorához, ő mindent magára vállal, s így a többiek joggal bízhatnak a kegyelemben. Ezért felszólítja barátait, kövessék példáját, adják át az általuk beszervezettek névsorát és a titkos káték szövegét. A leveleket, Martinovics kihallgatási jegyzőkönyvével együtt, az uralkodó külön futárral küldte meg öccsének, a nádornak. A levelek mégsem jutottak el címzettjükhöz: a nádor nem bízott az önkéntes vallomásokban, helyesebbnek vélte, ha az igazgatókat elfogatja és Bécsbe kísérteti. A leveleket pedig magánál tartotta.

A Martinovics magatartására jellemző levelek közül ide iktatjuk a Hajnóczyhoz szólót eredeti szövegében.

Vienne, le 13 d'aout 1794

Mon ami!

En lisant cette lettre ne perdes pas la presence d'esprit: je la écris avec la haute permission de Sa Majesté dans ma prison. Votre lettre, datée le 9 juillet, que vous m'écrivez touchant le beaume de Burchard¹, a decouvert le secret de nos deux sociétés revolutionnaires; c'est cette lettre qui effectua mon arrestation le 22 juillet. J'ai decouvert le secret dans toute son etendue; j'ai avoué franchement que ce furent beaucoup de causes d'un mécontentement de la nation qui nous dicterent malheureusement cette demarche. Je suis

¹ Hajnóczy levelében tudósította Martinovicsot, hogy a Burcardi-olajat többen sikerrel használták egészségük helyreállítására — értsd az illetők a titkos kátékat lemásolták és a társulatok tagjaivá lettek. (Vö.: „A magyar jakobinusok iratai,” II. Bpest, 1952, 45., 105., 288. és 328. o.)

pret à subir la peine et pour moi et pour vous, mais je veux delivrer mon monarque d'un fleau qui pouvait devenir trop funeste avec le temps. Vous avez donc deux les plus saints devoirs à remplir: 1° de donner au porteur de cette lettre la liste des membres de toutes deux sociétés, et 2° le „Cathechisme de l'homme et du citoyen”, dont je suis malheureusement l'auteur.

Vous pouvez esperer la grace pour vous et l'amnestie pour les autres, du mois, je suis pret à mourir pour vous tous, si Sa Majesté veut insister aux loix dictées contre les revolutionnaires. Ne déchirons, cher ami, le coeur de notre patrie et le gouvernement vraiment epineux de Sa Majesté sans cela accablée de tous parts. Pardonnez à moi comme à l'auteur de ce malheur.

Je suis avec la plus pure et sincere amitié

votre ami

Martinovics pra

*

Az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárának limbusában Tarnai Andor, a Könyvtár munkatársa egy csonányi, eddig ismeretlen Hajnóczy kéziratot talált. A kéziratok töredékesek és nyilván a M. Kir. Curia levéltárában őrzött Hajnóczy-iratokból szakadtak ki. Hajnóczynak nyomtatásban megjelent munkáiból találunk köztük fogalmazvány-töredékeket, azután egy meghatározhatatlan keltezésű jelentéktelen naplórészletet, melyet párnapos betegsége idején írt, majd pedig a magyar jobbágyságról készülő nagy munkájának kéziratából az 577—624. lapot. Ahogy Hajnóczynak a bíróság előtti vallomásaiból tudjuk, élete utolsó éveiben ezen a munkáján dolgozott, s a feldolgozással IV. Béla király koráig készült el. A kéziratból mindeddig semmit sem ismertünk — s nem valószínű, hogy ennél a 40 lapnál több előkerüljön még belőle. Az ügyész, átlapozva Hajnóczy lefoglalt iratait, a vád szempontjából nem ítélhette jelentősnek ezt a munkát, s a köteg hátára ráírta: Hajnóczy-féle hallucinációk és gonoszságok, tehát elégetendők — („Hajnóczianae hallucinationes et maliciae, itaque cremandae”). Hogy ez a néhány lap hogyan került el ezt a sorsot, nem tudjuk. A ránkmaradt töredék a jobbágyok nevével, megbüntetésével kapcsolatos törvényes rendelkezéseket tekinti át az Árpád-korból, s külön-külön fejezetekben összefoglalja a várjobbágyokra, királyi jobbágyokra és a latinusokra vonatkozó országgyűlési határozatokat. Ebben a művében is a más munkáiból ismert módszert követte tehát: bizonyos tárgyi csoportokra bontva, időrendben áttekintette a törvényeket, hozzájuk fejezetenkint rövid magyarázatokat fűzött, majd az egész végén következett volna a legértékesebb rész, a szerző összefoglaló megjegyzései a magyar jobbágyság történetéről, XVIII. századi helyzetéről, felszabadításának gazdasági és politikai szükségességéről. Ez a befejező rész, tudjuk, nem készült el (idevonatkozó felfogását nagyjából ismerjük más megnyilatkozásaiból) — de méltán sajnálhatjuk a jogi rendszerező rész elpusztulását is, mely — a most előkerült töredékből ítélve — egészen egyedülálló munka volt a maga korában, sőt napjainkig is.

Ezen kívül csak egy irat érdemel még említést: Hajnóczynak 1790. április 29-én, az alispáni széktől való megváltásakor, Szerém megye vukovári közgyűlésén mondott búcsúbeszédének egykorú másolata. A beszéd lényegét

már eddig is ismertük Fraknói Vilmos néhány soros kivonatából, teljes szövege csak most került elő.

Sajnos Hajnóczy aprólékos részletességgel éveken át vezetett pénztári naplói még mindig nem kerültek elő. Pedig Fraknói használta őket annak idején a Széchényi Könyvtár kéziratтарыban.

НОВЫЕ МАТЕРИАЛЫ К ИСТОРИИ ВЕНГЕРСКИХ ЯКОБИНЦЕВ

Калман Бенда

Автор приводит вновь обнаруженные материалы относительно деятельности отдельных личностей, участвовавших в венгерской якобинской организации 1794—1795 гг. Он в подлиннике сообщает письма аббата Игнаца Мартиновича, руководителя организации, написанные им в предварительном заключении Йозефу Хайноци. Автор знакомит читателей с фрагментами рукописей Хайноци, обнаруженными в Национальной библиотеке им. Сечени; в их числе находится часть его крупного, не законченного труда по истории венгерского крестьянства, страницы 577—624. Из этого труда до сих пор ничего не было известно. Из обнаруженных теперь фрагментов возможно установить, что Хайноци в этом труде работал тем же методом, как и в других своих сочинениях: сначала он в предметном и хронологическом порядке рассмотрел венгерские законы относительно крепостных крестьян, на основе этого показал историческое развитие и фактическое положение в XVIII в., и потом добавил свои замечания о необходимости прекращения крепостного права. Обнаруженная теперь часть рукописи занимает XI—XIII веками.

NOUVELLES CONTRIBUTIONS A L'HISTOIRE DES «JACOBINS» HONGROIS

Coloman Benda

L'auteur présente des documents mis à jour récemment concernant l'activité des personnes qui ont pris part aux mouvements «jacobins» des années 1794—1795. La lettre de l'abbé Ignace Martinovics, chef du mouvement, adressée, de sa détention préventive à Joseph Hajnóczy est communiquée dans l'original. Les fragments manuscrits de Hajnóczy trouvés récemment dans la Bibliothèque Nationale Széchényi sont décrits; ces fragments comportent entre autres la partie s'étendant de la page 577 à la page 624 de son grand ouvrage inachevé relatif à l'histoire de la paysannerie hongroise, ouvrage dont nous n'en avons rien connu jusqu'à présent. Ce fragment nous permet de constater que Hajnóczy dans cet ouvrage suivit la même méthode qu'il appliqua dans les autres; tout d'abord dans un groupement thématique et chronologique il passe en revue les lois hongroises concernant les serfs, esquisse l'évolution historique et la situation effective au XVIIIe siècle et y ajoute ses propres aperçus sur la nécessité de la suppression du servage. La partie mis à jour tout récemment s'occupe de l'époque du XIe au XIIIe siècles.